

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע י

פרשת יתרו, תשע"ב
מספר 953מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

יתרו חותן משה – גר או בן נח? אברהם לוין

סביב בואו של יתרו למחנה בני ישראל וגיורו יש כמה מחלוקות:
א. במדרש (שמות רבה כז, ז) נאמר: "וַיִּשְׁמַע יְתֵרוֹ" (יח:א), ז' שמות נקראו לו: יתר שהוא נכרי שנאמר: 'וַיָּשֶׁב אֶל-יֵתֵר הַחֵנּוּ' (ד:יח) ומשנתגייר הוסיף לו אות אחת כשם שעשה לאברהם, ונקרא יתרו". הגמרא בזבחים (קטז.) שואלת: "וַיִּשְׁמַע יְתֵרוֹ". מה שמועה שמע ובא ונתגייר?" כלומר, עפ"י מקורות אלו יתרו אכן נעשה גר.

במכילתא לפרשתנו, על הפסוק "וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה אֶת-חֵתְנוֹ נִיִּלֵךְ לוֹ אֶל-אֶרְצוֹ" (יח:כז), כתוב:
ר' הושע אומר שלחו מכבודו של עולם, ר' אלעזר המודעי אומר: אמר לו כלום הנר מהנה אלא במקום החושך, מה אני מהנה בין חמה ולבנה אלא אני הולך לארצי ומגייר כל בני מדינה ואביאם ללמוד.

'אור החיים' מעיר שמתוך הדברים משמע שר' הושע סבר שיתרו לא נתגייר, שכן שלחו משה מכבודו של עולם, ור' אלעזר סבר שאכן נתגייר. המחלוקת ביניהם הייתה אם כן על השאלה אם יתרו נתגייר אם לאו.
ב. יש חילוקי דעות גם על זמן בואו של יתרו למחנה בני ישראל במדבר. האם בא יתרו לפני מתן תורה או אחרי מתן תורה? על זה מובא במדרש (ויקרא רבה פרשת צו, פרשה ט):
איפליג רבי חייא בר אבא ורבי ינאי. חד אמר לאחר מתן תורה נתגייר יתרו וחד אמר קודם מתן תורה נתגייר יתרו. אמר ר' הונא ולא פליגי מאן דאמר קודם מתן תורה נתגייר יתרו כמאן דאמר שלמים הקריבו בני נח. וכמאן דאמר לאחר מתן תורה נתגייר יתרו כמאן דאמר עולות הקריבו בני נח.
יש לציין שלפני מתן תורה היו כל בני ישראל מוגדרים "בני נח", ואם אכן הגיע יתרו לפני מתן תורה, איך אפשר להגדיר את גיורו בעת בואו יתרו מ"בן נח"? מכאן שגם הגרים שגיירו האבות, ובראשם אברהם אבינו ע"ה, והם הביעו את אמונתם בא-ל אחד, הוגדרו כ"בני נח". המצב הזה נמשך, לכאורה, מאז אברהם ועד מתן תורה בסיני, כשקיבלו עליהם בני ישראל תרי"ג מצוות ויצאו ממעמד של "בני נח" למעמד של עם ישראל.

ג. שאלה נוספת מתעוררת על גיורו של יתרו שעה שעזב את בני ישראל במדבר ושב למקומו. לבקשת משה: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחַבֵּב בֶּן-רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֵתְנוֹ מֹשֶׁה נִסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' אֵתוֹ אֲתָן לָכֶם, לָכֶה אֲתָנוּ וְהִטַּבְנוּ לָךְ כִּי-הוּא דִבְרַת-טוֹב עַל-יִשְׂרָאֵל" (במ' י:כט), השיבו יתרו: "וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלָיךְ כִּי אִם-אֶל-אֶרְצִי וְאֶל-מוֹלְדֹתַי אֵלָיךְ" (שם ל). ברור כאן ההבדל בין יתרו לרות; רות עמדה על הצטרפותה לא רק לאמונה באלוקי ישראל אלא גם על רצונה להידבק בחמותה נעמי: "וַתֹּאמֶר רות אֶל-תַּפְּגֵעִי-כִּי לְעֻזְבֵּךְ לָשׁוּב מֵאֶרְצֶיךָ כִּי אֶל-אֲשֶׁר תִּלְכִי אֵלָי וּבְאֲשֶׁר תִּלְיִנִי אֵלָיִן עִמָּךְ עִמִּי וְאֶל-לֵהֲיִי" (רות א:טז).
ד. במדרש מפסקים במניעיו של יתרו להצטרפות אפשרית לבני ישראל. בספרי במדבר (פרשת בהעלותך, פסקה פ') כתוב:

* מר אברהם לוין שימש בתפקידים בכירים שונים בשירות הציבורי, וחיבר ערכים מספר באנציקלופדיה Judaica.

"נִיאָמַר (משה ליתרו) אֶל-נָא תַעֲזֹב אֶתְנוּ" (במ' י:לא). אין נא אלא לשון בקשה. אמר לו אם אתה לא מקבל עליך בקשה גוזר אני עליך גזירה. עכשיו ישראל אומרים לא נתגייר יתרו מחיבה כסבור היה יתרו שיש לגרים חלק בארץ ישראל. עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו.¹

על הפסוק "נִיאָמַר מֹשֶׁה גַם-אֶתָּה תִתֵּן בְּיַדְנוּ זִבְחִים וְעֹלֹת וְעֹשִׂינוּ לָהֶּ" אֶל־הֵינוּ" (שמ' י:כה), אומר רש"י:² "זבחים היינו שלמים, וקודם מתן תורה כולהו בני נח". לפיכך ולאור הדעות המובאות לעיל, האם אפשר לראות ביתרו לא גר המשתייך לעם ישראל אלא גר שהוא "בן נח" (כאשר לפי דעה אחת לפחות, בא יתרו לפני מתן תורה כאשר כל ישראל היו במעמד של "בני נח"? וכן, האם אפשר גם לראות ביתרו מעין נציג שמסר מחדש לאומות העולם את המסורת של מעמד "בן נח"? לפי הרמב"ם (הלכות מלכים ח, הלכה יא):

כל המקבל עליו שבע מצוות בני נח ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שקיבל אותן ויעשה אותן מפני שצווה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבנו שבני נח מקודם נצטוו בהן.

שבע מצוות בני-נח הן: (1) עבודה זרה; (2) שפיכות דמים; (3) גילוי עריות; (4) אבר מן החי; (5) ברכת ה';

(6) גזל; (7) דינים.³

את אותן שבע מצוות אפשר לזהות בהתנהגותו של יתרו על פי הגמרא והמדרשים ועל פי אמירותיו שלו בפסוקים המופיעים בפרשתנו:

1. עבודה זרה: יתרו, שנודע כמי שהתנסה בכל סוגי עבודת גילולים בעולם (קהלת רבה ג, יג), "דתני ר' ישמעאל לא הניח רעואל זה יתרו עבודת כוכבים בעולם שלא יחזיר עליה ועבדה", מצהיר בבואו אל מחנה ישראל: "עֲתָה יִדְעֵתִי פִי-גְדוֹל ה' מִפֶּל הָאֱ-לֹהִים כִּי בִדְבַר אֲשֶׁר דָּוַרְתִּי עֲלֵיהֶם" (יח:יא).

2. שפיכות דמים: בפרשת "שמות" פרעה דורש מהמיילדות העבריות להרוג את הבנים הזכרים של בני ישראל. "נִיאָמַר בְּיַלְדֵיךָ אֶת-הָעִבְרִיּוֹת וְרָאִיתָן עַל-הָאֲבָנִים אִם-בֶּן הוּא וְהַמֶּתֶן אֹתוֹ וְאִם-בַּת הוּא וְחָתְּהָ" (א:טז). במסכת סוטה (יא). כתוב: "א"ר חייא בר אבא א"ר סימאי שלושה היו באותה העצה: בלעם ואיוב ויתרו. בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נידון בייסורין, יתרו שברח זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית". העונשים היו מידה כנגד מידה. יתרו מחה נגד אותה שפיכות דמים וסיכן את חייו, ושכרו שבניו ישבו בסנהדרין בלשכת הגזית, שבה דנו דיני נפשות. יתרו אף מצהיר נגד שפיכות דמים בפרשה: "נִיאָמַר יְתָרוֹ בְּרוּךְ ה' אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרַעֲהַ אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת-הָעָם מִתַּחַת יַד-מִצְרַיִם" (יח:י).

3. גילוי עריות: כתוב בפרשתנו: "וַיִּקַּח יְתָרוֹ חֵתָן מֹשֶׁה אֶת-צִפּוֹרָה אִשְׁתּוֹ מֹשֶׁה אַחֵר שְׁלוּחֵיהָ" (יח:ב). הכתוב "את ציפורה אשת משה" מעיד שיתרו הקפיד על סדרי משפחה תקינים ודאג שציפורה תישאר אשת משה (לעומת האפשרות 'את ציפורה בתו'), אף שהנצי"ב ב"העמק דבר" על אתר אומר: "לפני מתן תורה היה הדת שמעשה שהאיש שלח את אשתו ממנו נפרדים זה מזה ומותרת להינשא לאחר". רואים כאן שבכל זאת הקפיד יתרו על שמירת התא המשפחתי כנגד איסור גילוי עריות.

4. אבר מן החי: הפסוק "וַיִּקַּח יְתָרוֹ חֵתָן מֹשֶׁה עֲלֵהּ וּזְבָחִים לֹא-לֵהִים וַיִּבֵּא אֶהָרֶן וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאָכַל-לֶחֶם עִם-חֵתָן מֹשֶׁה לְפָנֵי הָאֱ-לֹהִים" (יח:יב) יש בו כדי להעיד שיתרו נמנע מאכילת 'אבר מן החי'. לשון זביחה משמעותה שחיטה כהלכה, כפי שכתוב: "וּזְבָחָתָ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שֶׁם וְשָׂמַחְתָּ לְפָנֵי ה' אֱ-לֹהֶיךָ" (דב' כז:ז). והרמב"ם כותב: "מצות עשה שישחוט מי שירצה לאכול בשר בהמה חיה ועוף ואחר כך יאכל, שנאמר 'וזבחת מבקרך ומצאנך'" (הלכות שחיטה א, א). יתרו אכל עם אהרון וכל זקני ישראל, וברור שלא נכשלו שם באבר מן החי.

5. ברכת ה': ביטוי זה מעיד, כידוע, על הפעולה ההפוכה, דהיינו האיסור על קללת ה'. בפרשתנו מעיד הכתוב: "נִיאָמַר יְתָרוֹ בְּרוּךְ ה' אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרַעֲהַ אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת-הָעָם מִתַּחַת יַד-מִצְרַיִם" (יח:י).

6. גזל: בפסוק המעיד שיתרו נמנע מאבר מן החי (ראו סעיף 4) כתוב: "וַיִּקַּח יְתָרוֹ חֵתָן מֹשֶׁה". לשון לֹא ידוע ממסכת קידושין (ב). כביטוי לקניין:

¹##יש גם דיון בין המפרשים על בני יתרו וגיוורם בארץ ישראל.#

²##על הגמרא במסכת זבחים (קטז).#

³ ר' יוחנן ור' יצחק למדו את שבע המצוות מהפסוק: "וַיִּצְו ה' אֱ-לֹהִים עַל-הָאָדָם לֵאמֹר מִפֶּל עֵץ-הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל" (בר' ב:טז). לר' יוחנן הלימוד הוא: 'וַיִּצְו' = דינים; 'ה' = ברכת ה'; 'אֱ-לֹהִים' = עבודה זרה; 'עַל-הָאָדָם' = שפיכות דמים; 'לֵאמֹר' = גילוי עריות; 'מִפֶּל עֵץ-הַגֵּן' = גזל; 'אָכַל תֹּאכַל' = אבר מן החי. ר' יצחק לומד אותן בדרך אחרת, אבל אין כאן המקום להאריך (ראו סנהדרין נו:).

האישה נקנית – מאי שנא הכא דתני 'האישה נקנית' ומ"ש התם דתני 'האיש מקדש'? משום דקא בעי למתני כסף, וכסף מנא לן? גמר 'קייחה' 'קייחה' משדה עפרון. כתיב הכא: "כִּי-יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה" (דב' כב: יג), וכתיב התם: "כֶּסֶף הַשְּׂדֵה קַח מִמֶּנִּי" (בר' כג: יג), וקייחה איקרי קניין, דכתיב "הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר-קָנָה אַבְרָהָם" (בר' כה: י').

אם כן, יתרו לקח באמצעות קניין ולא מן הגזול.

7. דינים: כוונת המצווה להקים מערכת משפטים בכל חברה, והרי זה מה שמייעץ יתרו למשה בפרשתנו. מכאן ברור שגם מצווה זו קיים יתרו: "וְשָׁפְטוּ אֶת-הָעָם בְּכָל-עֵת וְהָיָה כָּל-הַדָּבָר הַגָּדוֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל-הַדָּבָר הַקָּטָן יִשְׁפְּטוּ-הֵם" (יח: כב).

סיכום

מתוך השאלות והדעות על בואו של יתרו אל בני ישראל במדבר ועל גיורו, אפשר להציע שבמתן תורה, שהוציא את בני ישראל ממעמד "בני נח", הפך אותם לעם ישראל וחייב אותם בכל תרי"ג המצוות, היה מקום לתת ביטוי בתורה גם לאישורן מחדש של שבע מצוות בני נח, שהן הבסיס לאמונה של אומות העולם. יתרו, שחז"ל מצאו לנכון לקרוא על שמו פרשה מפרשיות התורה (על פי הקריאה השנתית), אולי שימש בזמן מתן תורה נציג של אומות העולם כשקיבל עליו אותן שבע מצוות.